

२५

१६ (A-C)

अथ

१५

१६ (A-C)

ग्रन्थनाम

कृतनाम

(A) "योगवासिष्ठसारविवरणम्"

Yogvasishtha Sarvav
ranamविषयः
वेदिका

(B) "शब्ददीपिका"

Shabd dipika.

१

व्याकरणम्

(C) "तुरगप्रशंसा"

शारङ्गधरः

धनुर्वेदः

(A) 2304

Turagprashansa.

(B) 2305

(C) 2306

(१५, १९, २३)

॥३॥

गङ्गागणेशायनमः॥ अथतुरङ्गप्रशंसालिख्यते॥ पुरासपक्षाहरयोविवेकःखेचराःकिल॥
गंधर्वेभ्यःसमुत्पन्नाःसदास्वच्छन्वारिणः॥३॥ तेजोवाय्वम्बुदगणैःसर्वैलक्षितलक्षणः॥ वि
द्यशक्रोजगदैर्नेशास्त्रिहोत्रंमहामुनिम्॥२॥ छिन्निपक्षानमीषांत्वंयथास्थुर्वाहनाइमे
ईषिकास्त्रेणसोप्येषांपक्षांस्तत्प्रीतयेछिनत्॥३॥ ततःप्रसारितस्तेस्तुप्रासद्वरमिमंमुनिः
युष्मत्पक्षात्परंवेगश्चरणानांभविष्यति॥४॥ यूयंशक्रादिदेवानांवाहनत्वेगमिष्यथ॥
तथाभूमिपतीनांचगौरवेणसमन्विताः॥५॥ योराजाभवतांतुष्टिंखानपानादिभिस्सहक
रिष्यतिससर्वत्रजयवादीभविष्यति॥६॥ अथागत्यभुवंराजांगतावाहनतांक्षयाः॥ तेषां
धर्मार्थकामांश्चसाधयंत्युपकारिणः॥७॥ आमूलमण्डलंयस्यागृहेसन्तिनवाजिनः॥ ग
हभित्तिषुतेनापिलेख्यादुरितशान्तये॥८॥ अश्वायस्यजयस्तस्ययस्याश्वास्तस्यमेदिनी
निपत्ययुधिवेगेनमिषतांयुधिधन्विनाम्॥९॥ शत्रुंनिहत्ययात्येकःशूरोवाजिप्रभावतः॥ श
स्त्रास्त्रेभिर्नरेहोपिप्राप्तोपिगुरुभारतः॥१०॥ नमुञ्चतिरणेनाथमतःकेन्योहयात्सुहृत्
दूरस्थोपिवलीशत्रुर्नशेतेरजनीष्यपि॥११॥ तस्यभात्यायनंयस्यहरयोवेगवत्तराः॥॥१॥

॥१॥

ननरेर्नगजैःकार्यं सिद्धिर्भवतिभूमताम्॥१२॥ तथानिमिषमात्रेणयथावाहेःसुसाधितैः॥
अथाश्वानांसामान्यलक्षणम्॥ ब्राह्मणक्षत्रियविशांश्चद्राणंचैवलक्षणैः॥१३॥ ज्ञेयाह
योत्तमास्तेषुपूर्वपूर्वशुभावहः॥१३॥ प्रायेणब्राह्मणांशुक्रैःक्षत्रियालोहिताःस्मृताः॥
वैश्यःपीतांभवर्णःस्यात्कृष्णवर्णश्चतुर्थकः॥१४॥ पुष्पगंधःसदाविप्रःक्षत्रियोगरुगंधकः
घृतगन्धोभवेद्वैश्योमरामोदीचतुर्थकः॥१५॥ विवेकीसङ्गुणोविप्रस्तेजस्वीक्षत्रियोवली
दुष्टभावस्तथावैश्यःशूद्रोतिसत्वकारकः॥१६॥ ब्राह्मणःक्षेमकृत्येषुसिद्धिं गच्छन्तिवा
जिनः॥ क्षत्रियायुद्धकार्येषुवैश्याद्रव्यार्जनेसहस्रं॥१७॥ शूद्राश्चान्येषुकृत्येषुजातैर्ववा
जिनःसदा॥ आरोहेयुक्तकार्येषुयज्ञेच्छाश्वतींश्चियम्॥१८॥ सदासुप्ताभवन्तेतेवाजि
नायेतुभूस्तले॥ जाग्रत्यायोधनेप्राप्तेकर्कटस्यचभक्षणं॥१९॥ सुलक्षणमहावेगासु
सत्त्वाश्चातिघस्मराः॥ जितश्रमाविनीतायेराजार्हास्तेहयास्मृताः॥२०॥ अथावयवा
नांलक्षणानि॥ आताम्रोपूजितावोष्टौवलिहीनौमृदुत्वचौ॥ जिह्वारक्ताचर्ब्वीचतालुर
क्तंप्रशश्यते॥२१॥ घनस्निग्धाःसुवक्ष्णसमादंताःसुशोभनाः॥ नातिदीर्घेष्टिथूनेव

॥ २ ॥

हनूवाहस्यशोभनौ ॥ २२ ॥ अत्यन्तनिर्गतिचैव सुवर्देनैव वाविले ॥ प्रशस्ते वाजिनाने त्रेमध्वामे का
लतारके ॥ २३ ॥ सावर्त्तच विशालं चललाटं वाजिनं शुभम् ॥ शस्तं शुभं स मं वत्तमावर्त्तद्वयभूषि
तम् ॥ २४ ॥ ऊस्वताकर्णयोः शस्ताती दृष्टानातनुता तथा ॥ सुदृढं कुचितां दीर्घां धन्यां ग्रीवां
विदुर्बुधाः ॥ २५ ॥ केशरं च जटाहीनं मृदु दीर्घं प्रशस्यते ॥ अनावर्त्तो दृढश्चैव स्कंधो वाहस्य
रजितः ॥ २६ ॥ उरो विशालं शस्तं च कुक्षौ दीर्घो नितेशुभे ॥ ऊरू वत्तौ समौ वा हो गृह जानुः
प्रशस्यते ॥ २७ ॥ अवक्रै मांसहीने च वाजिजंघे च शोभने ॥ कूर्चं समं सुसंघितं ग्रन्थिब्रण वि
वर्जितम् ॥ २८ ॥ दटामं डूकिका कक्षावर्तलाः पथुलाः खुराः ॥ पार्श्ववभ्युन्नतौ दीर्घौ सु
दृढौ च समौ शुभौ ॥ २९ ॥ अविलम्बिसुसंघतं जठरं वाजिनं शुभम् ॥ नाति दीर्घं समं पृष्ठं
किंचिच्च विनशुभम् ॥ ३० ॥ पीना कटिः सुवत्तमपश्चाद्भागः पथुः स्मृतः ॥ मृदुस्तिग्धाय
तेयुक्तं बालैः पुष्टं प्रशस्यते ॥ ३१ ॥ वषट्ठो च समारजौ विल्वमात्रौ विलोमशौ ॥ कृष्णव
र्णं विहीनं च रुक्मं मेहनमिष्यते ॥ ३२ ॥ अयोगमानम् ॥ ऊर्ध्वं स्त्री हि त्रयं मानं मंगुलस्य
प्रशस्यते ॥ हस्तोपि हि समाख्यातः चातुर्विंशतिरंगुलैः ॥ ३३ ॥ द्वाविंशत्यंगुलैव क्र

॥ २ ॥

२५
१६ (८)

वज्रमोक्तिकवैडूर्यं पुष्परंगं इनीलकम् ॥ पंचरत्नमिदं प्रोक्तं मैत्रेः कुंभेषु निःक्षिपेत् ॥ १ ॥ सुवर्णं सर्वदे
वत्यं सर्वदेवात्मको नलः ॥ सर्वदेवात्मको विप्रः सर्वदेवमयो हरिः ॥ २ ॥

अथ
पुराणप्रशंसा
१५
१६ (८)

२३०६

॥३॥

यस्यपादाः सिताः सर्वे तथा वक्रं च मध्यतः ॥ कल्याणपंचकः प्रोक्तः सप्तकल्याणरुच्यसः ॥४५॥
यस्यपादाः सिताः सर्वे पुच्छं वक्षो मुखं तथा ॥ मूर्द्धजाश्च सिता यस्य तं विद्याष्टमंगलम् ॥४६॥ मु
खे चंद्रकसं वीते जं वृफलसमाकृतिः ॥ खेतपादः स विज्ञेयो मल्लिकाक्षस्तु पूजितः ॥४७॥ कल्या
णजीमवेद्यस्तु कृष्णतालुर्न दुष्यति ॥ कुसितावर्तकणोत्पिपंचकल्याणकः स्मृतः ॥४८॥
अथ उभावर्तः ॥ एको ललाटे द्वौ मूर्द्धि द्वौ दो पाश्चात्पिपंचयोः ॥ द्वौ च वक्षसि विज्ञेयो वि
याणैश्चैव वतु ॥४९॥ कूर्वावर्तः दशप्रोक्ता वाजिनः शुभकारकाः ॥ प्रयाणे मारुतो भा
ले वद्विर्वक्षसि चान्विनौ ॥५०॥ सूर्या चन्द्रमसौ मूर्द्धिरंध्रे स्तब्धगजाननौ ॥ उपरन्ध्रे ह
रीशोक्षुदर्शवर्तः अतः शुभाः ॥५१॥ त्रयो यस्य ललाटे स्यान्नावर्तः अधरोत्तराः ॥ त्रि
मूर्त्तिसाच विज्ञेया वाजिद्विद्विपरा ॥५२॥ अनेनैव प्रकोरणत्रयो ग्रीवास्थिताः शु
भाः ॥ ललाटे युगलावर्तौ चन्द्रार्कौ शुभकारकौ ॥५३॥ वंदे चिंतामणिर्ज्ञेयश्चिंतीतार्थ
फलप्रदः ॥ आवर्तः पुष्टवंशेयः सूर्याख्यः शुभः स्मृतः ॥५४॥ न कुस्मेते ॥ अथाशु
भलक्षणम् ॥ चत्वारोप्यसिताः पादाः सर्वस्वेतस्य वाजिनः ॥५५॥ भवन्ति यस्य सत्या ॥३॥

ज्योयमद्वतस्तद्वतः ॥ अन्यवर्णेशिरो यस्य पुच्छं चार्थस्य वाजिनः ॥५६॥ पुच्छेन शिरसा वापि
नानावर्णः स निश्चितः ॥ हीनस्तोऽधिकश्चैव कराली रुक्मतालुकः ॥५७॥ कुक्षालो मुखली
शृंगिषडैस्त्वामिधातकाः ॥ व्याघ्राभश्च स्तनी चैव द्विरवुरंककुटी तथा ॥५८॥ एका उर्ये
वजातां डोवाहः पादाप्रकीर्तिताः ॥ पंचभिः सप्तभिर्दत्तैर्वा हीनाधिकौ स्मृतौ ॥५९॥ करा
ली चाधरैर्दत्तैः छाद्यते यस्य चोच्चरः ॥ कृष्णतालुमवेद्यस्य स भवेत्कृष्णतालुकः ॥६०॥
कुक्षालश्चोत्तरैर्दत्तैः छाद्यते यस्य चाधरः ॥ सितैश्च चरणः पुच्छे हीनस्तु मुखली स्मृतः ॥६१॥
भाले वावर्तकाः कर्णदेशे यस्य स शृंगिकः ॥ व्याघ्राभो व्याघ्रवर्णश्च स्तनयुक्तस्तनी स्मृ
तः ॥६२॥ द्विरवुरोगे रवुरश्चैव रवुरैर्विद्याद्विचक्षणः ॥ आवर्तः ककुदेयस्य काकुटी स उदाह
तः ॥६३॥ सुखेनैकेन लेवेन हयस्त्वेका उ संततिः ॥ शृंगभ्यां लोमशाभ्यां तुजातां डो न हित स्मृतः
॥६४॥ भस्माभक्क पुच्छं च रुक्मनीले परित्यजेत् ॥ विद्यात्केवल रुक्मश्च सर्वस्वेतश्च पूजितः
॥६५॥ अथ उरावर्तः ॥ पुच्छे जलुनिकुक्ष्यां मृदुगुह्ये हनौ हृदि ॥ मूर्देशे केशपरितः क
र्णग्रेत रधस्तथा ॥६६॥ अधरोष्ठे च घ्राणयोगोऽयोश्चिबुके तथा ॥ मुखनाभौ त्रिके कु

॥४॥

क्षौः आवर्तस्तेतिनिदिताः ॥६७॥ अथाश्वानां शुभाशुभचेष्टितम् ॥ येर्वधाः कथयंत्याशुशु
भवायदिवाशुभम् ॥ स्वामिनोवाजिनोविद्वेस्तद्विज्ञेयोविचक्षणे ॥६८॥ यः सन्नद्धो हयो
रावमूर्ध्वचक्रः करोतिव ॥ खुराग्रेणलिखन्भूमिसंशतिरेणजयम् ॥६९॥ यः करोत्यसक
न्मूर्ध्वपुरीषंवाशुभोक्ष ॥ ससंशतिपराभूतिमत्यंतयश्चदुर्मताः ॥७०॥ निष्का
रणंनिशंतेयोद्धेपरावंकरोत्यपि ॥ परचक्रागमानंतुसविज्ञेयोविचक्षणे ॥७१॥ पुल
कांकितपुष्टोयोजायतेयस्यघोटकः ॥ सशंसतिस्थिरस्यापिदुतंतस्यप्रयाणकम् ॥७२॥
सुलिंगायस्यदृश्यतेपुष्टतोश्चस्यवक्रिजाः ॥ निर्गच्छतःप्रहृर्नाशंसंशंसतिनिशाग
मे ॥७३॥ अश्वशालासमासाद्ययदांतर्मधुमक्षिकाः ॥ मधुजालंप्रवधन्तिम्रियंतेश्वा
स्तदाश्रवम् ॥७४॥ सरटवारयेद्यत्नात्प्रविशन्तंहयालये ॥ मंदुराग्रेतदाधायोरिक्तव
क्रोमहाकपिः ॥७५॥ अथाश्वानांजन्मदेशान्प्रवक्ष्याम्यनुसर्वशः ॥ उत्तमानांचमध्यानां
स्त्रिनानांयत्रसंभवः ॥७६॥ उत्तमास्ताजिकाः प्रोक्ताः पारसीकसमुद्भवाः ॥ कोंकनाः खत
लोनाश्चतथासौराष्ट्रजारुयाः ॥७७॥ अथमध्यमाः ॥ उरोजाताश्चकीराश्चतुरुष्काः ॥४॥

उत्तमाश्चस्यबुद्धिमानः ॥ अंगुलद्वयहीनंतुमुखस्यान्मध्यवाजिनः ॥३४॥ ततोपिअंगुलंन्य
नंकनिष्टस्यमुखंस्मृतम् ॥ श्रीवोत्तमस्यवाहस्यघट्टपंचाशन्मितांगुलैः ॥३५॥ चत्वारिंशत्
षडाधिकामध्यमाश्चस्यकीर्तिताः ॥ उरःपृष्ठंकरिष्वमुखतुल्यंसमादिशेत् ॥३६॥ कर्णे
संज्ञकुलोप्रोक्तोतालुकं चषडंगुलम् ॥ सस्त्रोऽङ्गुःपुष्टदंडः कथितोविंशदंगुलः ॥३७॥
द्वाविंशदंगुलैस्तेधेजंघेचैवोत्तमेशुभे ॥ अष्टादशतथामध्योहयस्यैवदुर्दशः ॥३८॥ स
प्तौगुलिःखुरःप्रोक्तः उत्तमाश्चस्यपंडितैः ॥ षडंगुलोभवेन्मध्यः कनिष्ठः पंचसंमितः ॥३९॥ च
तुर्हस्तश्चविरम्यातः उत्सेधेनोत्तमोहयः ॥ अर्द्धहस्तेनहीनस्तभवेन्मध्यस्तुरंगकः ॥४०॥ ततो
हस्तेनहीनश्चहीनाश्चः सहयः स्मृतः ॥ पंचहस्तप्रमाणेनदेर्घ्यमुत्तमवाजिनम् ॥४१॥ चतुर्भि
र्मध्यमेप्रोक्तं त्रिभिः साक्षेस्तथाधमः ॥ अपांगतुष्टहलेतुतिर्यजेवंप्रमाणयेत् ॥४२॥ खुरा
तालुकुर्यावदूर्ध्वमानेनबुद्धिमानः ॥ अथहयानांशुभलक्षणानि ॥ अथातःसंप्रवक्ष्या
मिहलक्षणानीहवाजिनान् ॥ शुभानिवर्णैरावर्तैस्तानिविद्याद्विचक्षणैः ॥४३॥ सर्वश्वेतो
हयोयस्तुश्यामेकप्रवणेभवेत् ॥ सवाजीवाजिमेधाहः श्यामकर्णः सुकीर्तितः ॥४४॥

॥ ५ ॥

स्वलितेभीतेतथाचोन्मार्गगमिनि॥ कुपितेभ्रातचित्तेचषट्पदरुणनिपातयेत्॥ २९॥ डेषिते
स्वन्धमुदिष्टंस्वलितेजघनान्तरम्॥ भीतेवक्षस्वलेह्याहञ्चोन्मार्गगमिनि॥ ३०॥ कुपिते
पुष्पकस्थानंभ्रान्तजानुद्वयान्तरे॥ सर्वस्यप्राप्तदंडस्यदंडमेकंनिपातयेत्॥ ३१॥ अस्थानेताडि
तोवाजीवहृन्दोषानवाभुयात्॥ तावद्वचनितेदोषायावज्जीवत्यसोहयः॥ ३२॥ आवाहितावि
नश्यन्ति सर्वकर्मक्षमा अपि॥ रुश्याधिपरीतांगाजायंतेत्यन्तवाहनात्॥ ३३॥ पंचधाराः प्र
चक्ष्वा मित्र विभिर्याः प्रकीर्तिताः॥ प्रथमाविक्रमाधाराद्वितीयापुलिकास्मृता॥ ३४॥ तृती
यापूर्णकंदीचचतुर्थीत्वरितास्मृता॥ पंचमीताडिताषष्ठीनिरालम्बाप्रकीर्तिता॥ ३५॥ वि
क्रमागतिरित्युक्ताचतुष्पादायुतास्मृता॥ मुखपादसमायुक्तापूर्णकंदीचसाभवेत्॥ ३६॥ स्वे
च्छयात्वरिताधाराताडिताचेवपंचमी॥ षष्ठीचेवतुयाधारास्वर्गलोकेषु तिष्ठति॥ ३७॥ यः
संख्यारोमकूपानां वाहस्यचहयस्य॥ तावत्पुल्लिवसेत्स्वर्गेहयपृष्ठेहृतोनरः॥ ३८॥ यंलोकं
वाजिपृष्ठेषुहृतागच्छंतिमानवाः॥ तंलोकं नाधिगच्छंतिवडतासुहृताश्वये॥ ३९॥ अथवयोत्त
नम्॥ दन्तोद्देशप्रवक्ष्यामिवाजिर्नामुख्यलक्षणम्॥ येनविज्ञानमात्रेणवयोज्ञानंप्रतीयते॥ ४०॥ ५॥

षड्भिर्देवैः सिताग्नेर्भवतिहयशिशुस्तेः कषायेर्द्विरदः संदंशैर्मध्यमांत्यैः पतितसमुदितैस्त्रिंश्वतु
ष्यंचवर्षाः॥ संदंशतुक्रमेणत्रिकुसमगुणिताः कालिकापीतशुक्लाः काचमाक्षीकशंखाव
कुचलनमथोदंतपातंविनद्धि॥ १॥ लघुत्वंमातृदोषेणपितृदोषेणमंदता॥ दोर्वल्यस्वामि
दोषेणस्वदोषेनास्तिवाजिनाम्॥ २॥ महाघोणामहाकायामहोरस्कामहास्वनाः॥ स्निग्धागा
सर्वदायेचतेषामायुर्ध्वंवेदकु॥ ३॥ कर्णाग्र्योडितेयेषांसिदुराभस्यदर्शनम्॥ शोणितस्यभवेत्
क्षिप्रंतेवाहाश्चिभ्राविनः॥ ४॥ स्निग्धादीर्घाश्चक्राश्चप्रोथस्थायस्यवाजिनः॥ भवंतिविपुला
रेखास्तंबिंधाश्चिरजीविनम्॥ ५॥ नभोजिघ्रंति येवाहाभास्करार्थितदृश्यः॥ पशुकुक्षिकटीकक्षाः
सुनिद्राश्चिरजीविनः॥ ६॥ नेविस्मरंति येयासंसृभक्ष्णस्वमेहनाः॥ महाशिरोललाटाश्चवाजि
नश्चिरजीविनः॥ ७॥ अर्धप्रोथस्थितोरखादृश्यंतेयस्यवाजिनः॥ तथा मृत्युः समुदिष्टोदशम
प्राप्यवत्सरम्॥ ८॥ त्र्यंगुलायां दशार्धेन लषाणं तस्यजीवितम्॥ जीवेत्त्रयोदशाब्दानियस्यस्या
चतुरंगुलम्॥ ९॥ विनक्तुं पूर्वकायेन स्थूलजानुश्चयोहयः॥ श्रृणुसिक्कृतस्तथाश्वस्तु स्वत्या
युः सप्रकीर्तितः॥ १०॥ जयदेवस्येते समापच्छिदिधामनुजकरिणोपंचचतिशाहयानां॥ दारि
द्र्यंस्वरकरभयोः यंचचरुतिः॥ विरूपंत आयुः द्रष्टुमहिषयोद्वादशपुनः पुनः स्मृतम्॥

॥ ६ ॥

आगादीनां दशकसहिताः षड्परमम् ॥ ११ ॥ कस्यापि औषधम् ॥ व्योषाजातिविडंगहिं गुरुजन्तु
 कूटतकीसैधवः श्यामासर्षपदीपकादेशागुणं मांसं रसो न समम् ॥ संधायाम्बरसेलं मेतसतते
 यो विचक्षया मिमांसतिः सप्तयुगादिको द्विरसनीसस्या दपास्यामयान् ॥ १२ ॥ इवाष्टतयवा
 नीरं शिशिरं सर्वदा शुभम् ॥ हरीतकी हितानित्यं लवणं च दिनान्तरे ॥ १३ ॥ असितं रं चतुष्क
 श्यामलं त्रैविपादः श्रवतिकरसमीपे मूत्रधारासवेगा ॥ दशनचलखलीनः कुंकुटस्कंधवेधः
 कटिवरकठिनोरुदूरगः स्यात्तुरंगः ॥ १४ ॥ सवलविपुलकायो भर्तुरादेशवती समरविजयसंप
 त्कारकः स्यात्तुरंगः ॥ विकसदसितनेत्रः स्निग्धगंभीरक्रेषस्त्वरितचतुरंगमीवायुवेगः ससत्त्वः
 ॥ १५ ॥ इति तुरंगप्रसंशा समाप्ता ॥ अथ खड्गप्रशंसा लिख्यते ॥ खड्गाखड्गीस्तथाराज्यं
 यशः खड्गा देवाप्यते ॥ खड्गा द्वैरिविष्णुनाशं च यत्नात्तम किं दध्महे ॥ १ ॥ अथ लक्षणम् ॥ लो
 हानां लक्षणं वक्ष्ये यथोक्तं मुनिपुंगवैः ॥ निरंगसांगभेदेन ते लोहा विविधमताः ॥ २ ॥ निरंगः
 कंचपाद्यादिभेदाद्विधमताः ॥ रसकर्मसु तेशस्तानाना व्याधिविनाशनाः ॥ ३ ॥ वक्ष्यंते
 प्रायशो यस्मात्सांगाः खड्गादिकर्मसु ॥ नानाभेदेन चिह्नानिलोहानामभिदध्महे ॥ ४ ॥ खड्गो
 गं सुदृढं टं यस्य नीलमीषत्प्रतीयते ॥ रोहिणीतां विज्ञानी यातः क्षते वक्रवेदना ॥ ५ ॥ नीलपि
 डं स मांगं च नीलपिंडं विडुर्बुधाः ॥ मयूरकंठं संस्थानं गंगयस्य प्रतीयते ॥ ६ ॥ मयूरग्रीवकं

कु

॥ ६ ॥

राहजाश्वये ॥ हृद्जाः सैधवामध्यास्थलजातां तथाहयाः ॥ ७ ॥ अथ हीनाः ॥ शोभला आगी
 लाश्चैव तथा सारस्वताहयाः ॥ अधमाष्टांशुणाः सर्वे ये च प्राग्दक्षिणे द्रुवाः ॥ ८ ॥ अथा
 श्ववाहनविधिः ॥ अथातः संप्रवक्ष्यामि हयरोहणमुत्तममयनविज्ञानमात्रेण विख्यातः प्रियतो
 प्रजेत ॥ ९ ॥ रूपावर्तगतिश्चाया सत्त्ववर्णो हयो वलम् ॥ वेगहीनस्य बाहस्य सर्वमेतन्निरर्थ
 कम ॥ १० ॥ तस्माद्देगयुते बाहं तरुणं वलविग्रहम् ॥ बाहयेद्बाहकः संज्ञस्तरंगं सोत्त्वयन्मु
 द्रुः ॥ ११ ॥ साक्षात्सुकठिना चैव किंचित्सांशुसमत्विता ॥ सभाचविपुला चैव पाषाणे दकसंयु
 ताम् ॥ १२ ॥ त एकाष्टसमायुक्तां रंगभूमिं तु वर्जयेत् ॥ एकान्ते विजने चैव रंगभूमिः प्रशस्य
 ते ॥ १३ ॥ स्थूलश्वक्रोधनो मखेभीत्येकामचलासनः ॥ अस्थानदंडपाती यो वाजी तस्य न धा
 वति ॥ १४ ॥ दठासनो श्वतत्त्वरो प्राज्ञः सत्त्वबलोत्तरः ॥ स्वस्थानदंडपाती च सोत्तमो वाहकः
 स्मृतः ॥ १५ ॥ चलति चलितपादः कर्णमध्यै कदष्टिर्मचलनिकटदेशे स्वासने संस्थितश्च ॥
 हयहृदयमतिष्ठः स्थानदंडावपाती सखलतुरगवर्ग्यो पूज्यते पार्ष्वे नैः ॥ १६ ॥ ब्रा
 ह्मणं भक्तिदानेन सौम्येन क्षत्रियं तथा ॥ वैश्यं शास्त्रेन दंडेन मूढं दंडेन बाहयेत् ॥ १७ ॥ द्वेषिते

॥७॥

मूल्यं कांतिलोहं प्रवक्षते ॥१८॥ अंगं रमनं पत्राभमं गेयस्मिन् प्रतीयते ॥ विद्यादमनवज्जंतु तीक्ष्णधारं
महायुगम् ॥१९॥ रुक्मभूमि सुवर्णममीषद्वज्जं गसंमतम् ॥ डाकिनी वज्रं विद्यात्कालसंज्ञामथ
परे ॥२०॥ ऊर्ध्वगंकपिलाभासं गेयस्मिन् प्रतीयते ॥ नकुलंगंतु तं विद्यास्फुरति रयादिना समम्
॥२१॥ आसीकामलिकायस्य क्षुद्रो गंकुंडलीकृतं ॥ शुद्रवज्रकनामानं पाहनागजुनो मुनिः ॥२२॥
षड्भुजेशस्य ॥ अंतर्गाढं चिह्नं ह्रीं विशालं मध्ये स्थूलं स्थूलधाराति तीक्ष्णम् ॥ रक्षोवक्षः खेदनार्थं म
हांतः कृत्वा खड्गो देवराजो तिहृष्टः ॥२३॥ रामनाख्यं महांतं तु येन तं तु न जायते ॥ छेदे गाढं चिह्नं
हीनं प्राहुः खड्गं विचक्षणः ॥२४॥ वक्ष्ये यस्मिन् भवेत् खड्गे शरीरं पतिसन्निभम् ॥ अंगं यत्राभि
धे खड्गे प्राहुः खड्गं विचक्षणः ॥२५॥ एतं वीजं प्रतिमं गेयस्मिन् प्रतीयते ॥ महिषास्यः स
वे खड्गे नीलमेघसमं हविः ॥२६॥ यस्यां गेस्थूलं रेखा धनमस्त्यारुचिः सर्वतो व्याप्यति
छेदारा ॥ तीक्ष्णं च सूक्ष्मा प्रविशति रुधिरस्य र्शमात्रेण खड्गः ॥ यस्यां भः पीयमानं शमयति
निखिलं व्याधिमाधिं समग्रं वै रिश्रेणी ॥ विसं तं प्रविदति गिरिशो वज्रमेतत् गज्जारी ॥२७॥
यं प्राप्य सिते पः समग्रधरणीं शास्ति प्रशंतं द्विषत् सा स्वार्थं कृतार्थो कृतिनिखिलः संपद ॥७॥

वर्द्धमानः ॥ यस्मिन् लक्ष्मीस्थिरात्मावसति रतिपतिः सर्वलोकाधिनाथं हित्वा तस्मात्प्रयत्नाद
यम तुल्यपुणः पूजनीयो नरेन्द्रे ॥२८॥ गुणदोषा च खड्गानां वक्ष्यन्ते क्रमशो यथा ॥ यान्
विज्ञाय बुधः कुर्यात् खड्गजालं विचेतनम् ॥२९॥ अविज्ञातो धृतः खड्गो शुभसंपत्तिकारकः
विज्ञातः सकलैश्वर्यदायको भवति प्रभोः ॥३०॥ तस्मात्तेषां गुणान्वक्ष्ये यथोक्तं मुनिपुंगवे ॥
यस्य यस्य तु यच्चिह्नं तच्चैस्सर्वांगसुंदरम् ॥३१॥ तं खड्गमुत्तमं प्राहुः सर्वसंपत्तिकारकम् ॥ अ
र्द्धचंद्राकृतिर्यस्मिन् खड्गे लाभाधिकं भवेत् ॥३२॥ अयि दोषसहस्राणि हंति चंद्रस्तमो यथा ॥
गदाचक्रं तथा खड्गे उमरुमंडलं तथा ॥ यत्र साभाविकं खड्गे सङ्कोचो न पडुर्लभः ॥३३॥ एक
वर्णो भवेद्यस्तुलक्षणे केन संयुतः ॥ स खड्गुराजो न्यपते विज्ञेयः शुभकारकः ॥३४॥ पीते नीले
तथा कृष्णे सिते वीजा कृति तथा ॥ यच्च दाडिमवीजा भंतं दृष्ट्वा प्रविष्टो विदुः ॥३५॥ निववक्षो
भवेद्यत्र रात्रिं दिव विलेपितः ॥ मधुरो मधुवर्णः स खड्गो देवदुर्लभः ॥३६॥ आहते
यत्र मधुरो ध्वनिः समुपजायते ॥ पूज्यः खड्गो न्यपतेः शत्रुसंचयनाशनः ॥३७॥ कांस्यस्य
नडाभातियस्मिन् खड्गे हते ध्वनिः ॥ खड्गोत्तमं तं वदति गिरीशः शुभदर्शनम् ॥३८॥०

॥८॥

यस्मिन्स्वदेशीरप्रतिकलतियथास्वङ्गराजोभिवंद्योवंद्योयंदेवदंदैरपियास्सभवेदुर्ध्वं
द्रोपपन्नः॥ नानावर्णैर्युतं चेत्सभवतिनपतेः शत्रुनाशैकहेतुः सेतुर्लक्ष्मीप्रवाहेनिखिल
रिपुकुलध्वंसनेधर्मकेतुः॥ ३९॥ लोहुरत्नाकरस्येते॥ अधरोष्ठाः॥ स्वङ्गेपुलक्षणां चेत्स्या
द्यद्यद्युप्रकाशते॥ तद्युमंप्रभुसंपत्तैर्मिश्रितं शत्रुसंपदे॥ ४०॥ यस्याधोदृश्यते चिह्नं
मध्ये येन प्रकाशते॥ स्वहितार्थं न गङ्गान्तितं स्वङ्गं मुनिपुंगवाः॥ ४१॥ यस्याग्रेदृश्यते चिह्नं
मध्ये मूलं समंततः॥ स्वङ्गं मध्यगुणं प्रादुःस्वङ्गशास्त्रविशारदाः॥ ४२॥ उर्ध्वेर्द्वे लक्षणां य
स्य परार्धेनेव दृश्यते॥ अधमः स भवेत्स्वङ्गः स्थितिपानां भयावहः॥ ४३॥ ऊर्ध्वेर्द्वे लक्षणां
यस्य नाधो धोलक्षणां भवेत्॥ तं स्वङ्गं मध्यमं प्रादुःस्वङ्गशास्त्रविशारदाः॥ ४४॥ तिर्य
ग्यस्य भवेच्चिह्नं अपि सर्वांगगोचरम्॥ स्वङ्गाधमं तं नृपतिर्दूरादेव विवर्जयेत्॥ ४५॥
तिर्यक्चिह्नं मधोर्ध्वे स्यात्पार्श्वे न वा भवेत्॥ नाप कष्टं न प्रकष्टं तं प्रादुःस्वङ्गकोविदाः॥
४६॥ अधोर्ध्वे वर्णैकः स्याद्दूर्ध्वेर्द्वे भिन्नवर्णकः वर्णशंकरवान्स्वङ्गो नृपानां भ
यवर्धनः॥ ४७॥ आहते यत्र स्वङ्गे स्यात्स्वनिःकाकस्वरोपमः॥ अं आकारध्वनिर्वा स्यात्॥ ८॥

लोहं तं विदुर्मुनिपुंगवाः॥ नागकेशरपुष्पाभं अंगं यस्य प्रतीयते॥ ७॥ मयूरवज्रकं प्रादुर्लोहं शा
स्त्रविदो जनाः॥ यस्मिन्निक्षिपक्षामं गं लोहं प्रतीयते॥ दुर्लभं तन्महामूल्यं त्रिंशो गुणं सुपा
कजम्॥ ८॥ यस्मिन्शैवालमालाभं आदुस्तं मुनिपुंगवाः॥ भुक्तपार्श्वे दयस्य मध्ये स्वर्णं
समांगकम्॥ ९॥ धूमवत्स्यामसंस्थानं मौषलं वज्रकं विदुः॥ मणालनीलप्रतिमं विवरे रय
संश्रितैः॥ १०॥ काकोलवज्रकं प्रादुःस्वर्णं गंवज्रचिंतकाः॥ अंगं प्रतीयते यत्र वज्रं ग्रंथि
समन्वितम्॥ ११॥ दुर्लभं तन्महामूल्यं ग्रंथिवज्रकमुच्यते॥ १२॥ लोहार्णवस्येते॥ यत्र रू
प्यसमाभिमिरंगं श्वेतं प्रतीयते॥ धवलं तं गिरिपांडिपांडिजाः प्रवदंति हि॥ १३॥ चतुर्नी
यत्रावलीकालासौवनागासिपत्रिका॥ प्रादुःकालगिरिपांडिलोहं शास्त्रविशारदाः॥ १४॥
धाराशुभा भवेद्यस्य मध्यं कज्जलसन्निभम्॥ रुक्मैरंगैश्चित्रितं गौत्रं विद्यात्कज्जलव
ज्रकम्॥ १५॥ स्त्रैरततपत्राभमंगं रुक्मासिपत्रिका॥ कुटीरकः समाख्यातस्तत्क्षते
स्वपथुर्न वेत्॥ १६॥ केतकीपत्रसरशं अंगं यस्य प्रतीयते॥ विद्यात्केतकिवज्रकं तु
वीरलोहं प्रचक्षते॥ १७॥ निरंगं रूप्यपत्राभमीषलीलं निभं च यत्॥ दुर्लभं तन्महा

॥२॥

खड्गः पप्रपलाशाभो मंडलाग्रश्च शस्यते ॥ करवीरपलाशाभो मंडलाग्रश्च शस्यते ॥ ६० ॥ कर
वीरपलाशाग्रसदृशश्च विशेषतः ॥ मरुहानसुगंधाश्च पद्मोत्पलसुगंधिनः ॥ ६१ ॥
वर्णितश्चोत्पलाकारासुवर्णगगनस्पृचः ॥ समंगुलस्थाः शस्यन्ते ब्रह्माखड्गेषु भार्गवः ॥ ६२ ॥
श्रीवृक्षपर्वताकारालिंगपप्रनिभाश्च ये ॥ मंगलानां तथा न्येषां सदृशा ये च भार्गवाः ॥ ६३ ॥
काकोत्कसुवर्णभाविषमां गुलिसंस्थिताः ॥ वंशानुगाः प्रशस्ताश्च न शस्तास्ते कदाचन ॥ ६४ ॥
खड्गेन पश्येद्दं वथा विवर्णयान्त च ॥ न चास्य कथयेत्कृत्यं जातिदेशं कथं चन ॥ ६५ ॥ उशि
ष्टानस्पृशेत्खड्गं निशिकुर्यान्नशीर्षके ॥ दिवा च पूजयेद्देवं गंधमाल्यात्नसम्पदा ॥ ६६ ॥
खड्गं प्रशस्तं मणिहेमयुक्तं कोशे सदा चंदनचूर्णयुक्तम् ॥ संस्थापयेद्भूमिपतिः प्रयत्ना
दक्षेत्रे नयेत्स्वशरीरवच्च ॥ ६७ ॥ श्रीविष्णुधर्मोत्तरभाषितानि चिह्नानि खड्गस्य शु
भाशुभानि ॥ विज्ञाय भूमीपते यः सदैव संधारयेत्तुः सुमुदे कृपाणाम् ॥ ६८ ॥ इति ख
ड्गप्रशंसा समाप्ता ॥ अथ धनुर्वेदो लिख्यते ॥ ७० ॥ ईश्वरोक्ता धनुर्वेदाद्या सस्यापि
सुभाषितात् ॥ पद्यान्या कृष्यरचितो ग्रंथः संक्षेपतो मया ॥ १ ॥ विनाशाद् धरं नान्यो

॥२॥

धनुर्वेदार्थतत्त्ववित् ॥ यतः स्वप्ने निशाप्राप्ता शिवांतत्त्वविचारणा ॥ २ ॥ अतः सैदेहदोलायां रो
पणीयं न मानसम् ॥ ग्रंथे स्मिन् चापचतुरैर्बीरचितं तामले क्वचित् ॥ ३ ॥ यस्याभ्यासप्रसादेन
निष्पद्यन्ते धनुर्धराः ॥ जेतारः परसैन्यानां तस्याभ्यासो प्रीथीयताम् ॥ ४ ॥ एकैपियत्र नगरेऽ
सिद्धः स्याद्धनुर्धरः ॥ ततो यां त्यरयो दूरं मगाः सिंहग्रहादिव ॥ ५ ॥ इति धनुर्वेदप्रशंसा ॥ अथ ध
नुर्दानविधिः ॥ आचार्येण धनुर्देयं ब्राह्मणे सुपरीक्षिते ॥ ६ ॥ लुब्धो धूर्तैरुत्तमैश्च मन्दबुद्धौ
न दीयते ॥ ६ ॥ ब्राह्मणाय धनुर्देयं खड्गैर्वै सत्रियाय च ॥ वेश्याय दापयेत्कुतंगदं शूद्राय
दापयेत् ॥ ७ ॥ धनुश्चक्रं च कुतं च रवङ्गं च बुरिकागदा ॥ सप्तमं बाहुयुद्धं स्यादेवं युद्धानि स
प्तधा ॥ ८ ॥ आचार्यः सप्तयुद्धं स्याच्चतुर्भिर्भार्गवः स्मृतः ॥ द्वाभ्यां चैव भवेद्यो धैकेन गण
को भवेत् ॥ ९ ॥ हस्तः पुनर्वसुः पुष्यो रोहिणी चोत्तरात्रयम् ॥ अनुराधाऽश्विनी चैव रेवती दशमी
तथा ॥ १० ॥ जन्मस्थे च तृतीये च षष्ठे चैव सप्तमे तथा ॥ दशमैकादशे चैव सर्वकर्माणि कारयेत्
॥ ११ ॥ तृतीया दशमी चैव पंचमी सप्तमी तथा ॥ त्रयोदशी द्वादशी च तिथयस्तु शुभामताः
॥ १२ ॥ सूर्यवारः शुक्रवारो गुरुवारस्तथैव च ॥ एतद्धारत्रयं धन्यं प्रारंभे शस्त्रकर्मणाम् ॥ १३ ॥

अभिर्दिनेस्तु शिष्याय गुरुः शास्त्राणि दापयेत् ॥ संतर्प्य दानं होमाभ्यां सुरान् वेदविधानतः ॥ १४ ॥ द्वा
 प्रणामोत्तये ॥ तत्र कुमारीं श्राप्य नेत्रशः ॥ तापसान् सर्वे ये दुःखाय चोन्वये शिवयोगिनः ॥ १५ ॥ अत्र
 घानादिभिश्चैव वरुणा नैकारभर्षणिः ॥ गंधमात्यैर्विचित्रैश्चरुहंतत्र प्रपूजयेत् ॥ १६ ॥ कृतोपवासः
 शिष्यस्तु धर्मी जितपरिरुहः ॥ ब्रह्मोत्तलिपुटस्तत्र याचयेद्गुरुतो धनुः ॥ १७ ॥ अग्न्यासे ततः कार्यं
 शिवोक्तं सिद्धिमिच्छता ॥ आचार्येण च शिष्यस्य पापघ्नं विघ्ननाशनम् ॥ १८ ॥ शिरवास्थानेन्यसे
 शिवाङ्गुलिमुमे च केशवेन ॥ ब्रह्मणां तानि मध्ये तु जंघयोश्च गणधियम् ॥ १९ ॥ अंशिरवास्था
 नेन कुर्यात्ततः ॥ २० ॥ होवाङ्गुलिमुमे केशवाय नमः ॥ २१ ॥ होनाभि मध्ये ब्रह्मणे नमः ॥ २२ ॥ हो जंघ
 योर्गणपतये नमः ॥ २३ ॥ ईदं शंकारयेन्म्यासे येन श्रेया भविष्यति ॥ अन्ये पिदुष्टं मे न हि संति क
 राचन ॥ २४ ॥ शिष्याय मानुषं चापे धनुर्मंत्राभिर्मंत्रितम् ॥ कौशनिर्मंत्रितं दद्याद्देवविद्यावि
 धानतः ॥ २५ ॥ प्रथमं पुष्पं ध्वं च फलं हिनेन पत्रिणा ॥ ततः फलपुतेनैव प्रस्येध्वं च कार
 यततः ॥ मोसवे धततः कुर्याद्देवं वेधो भवेत्त्रिधा ॥ एतेर्वेदेः कृतेः पुंसां शराः स्युः सर्वमा
 धका ॥ २६ ॥ विधनेनैव मोसस्य शरपातो यदा भवेत् ॥ पूर्वदिग्भागमाश्रित्य तदा स्याद्विजयी ॥ २७ ॥

तस्यार्थो नरपुंगवे ॥ ४८ ॥ अतः परं प्रवक्ष्यामि खड्गलक्षणं सुतमस ॥ प्रधाने देहसंभवे
 व्याख्यामरिंदमः ॥ ४९ ॥ लोहप्रधानं खड्गं च प्रशस्तं तद्विशेषतः ॥ खड्गिखट्वरिषिकुर्वश
 स्त्वर्षारवेः पुच ॥ विरेहं पुतथांगेषु मध्यमग्रामवेदिषु ॥ सहस्रानि पुर्वनिपुतया कान्ते
 रेषु च ॥ ५० ॥ लोहप्रधानं तज्ज्ञानं खड्गानां शुभलक्षणम् ॥ खड्गिखट्वरपातार्थे रशो नीया
 कृते मताः ॥ ५१ ॥ कायविरश्चार्थिका ये ममां प्राप्नुयुस्तथा ॥ स्त्रीक्ष्णश्चेदसत्तवे गार
 दास्त्वर्षारकोद्गारा ॥ ५२ ॥ असत्तश्चैव विज्ञेयमाप्रभापं तो विदेहता ॥ अग्रेणोद्गारा
 क्षणा सुहस्ताः सुहस्ता ॥ ५३ ॥ लघवश्च तपातीक्ष्णः मध्यमग्राम संभवाः ॥ अ
 सा र लघवश्च स्त्रीक्ष्णश्चेति रेशसमुद्भवाः ॥ ५४ ॥ सहस्रामोद्गाराः खड्गाः सुतीक्ष्णाः
 लघवस्तथा ॥ निवेणां निर्मलस्त्रीक्ष्णश्चेति रेशसमुद्भवाः ॥ ५५ ॥ काले जराः कालम
 हास्तेषां वस्तामिलस्तथा ॥ राताई मेषु कानो तु श्रेष्ठं खड्गं प्रकीर्तितम् ॥ ५६ ॥ तद
 धं मध्यमे तयंतो हीने न कारयेत् ॥ प्रमाणाभ्यधिकं च न छजवे सतथे वच ॥ ५७ ॥
 रीर्धः सुमधुरः शरीरो मस्य खड्गस्य भागव ॥ किं किं मेशस्तस्य धारणो यदुभयते ॥ ५८ ॥

॥११॥

मायातिअतिजीर्णतु कर्कशम् ॥३७॥ दग्धं छिद्रं न कर्तव्यं वासाभ्यंतरदस्तकम् ॥ गुणहीनं गुण
कान्तं कांडदोषसमन्वितम् ॥३८॥ गलग्रंथिन कर्तव्यं तलमध्ये तथैव च ॥ जातिधृष्टं तसो द्वेगं
धवे कलहो बाधेः सह ॥३९॥ दग्धेन दह्यते देहं छिद्रं युद्धं विनाशनम् ॥ बाह्यलक्ष्यं न लभ्येत
तथेवाभ्यन्तरे पिबा ॥४०॥ हीने तु सन्धिते बाणे संग्राप्ते भंगकारकम् ॥ आक्रान्ते तु पुनः का
न पिलक्ष्यं प्राप्यते ददम् ॥४१॥ गलग्रंथितलग्रंथि धनहानिकरं धनुः ॥ एभिर्देधिर्विमुक्तं
च सर्वकार्यकरं स्मृतम् ॥४२॥ शाङ्गं पुनर्धनुर्दिश्यं विष्णोः परममायुषम् ॥ वितस्ति स
प्रसन्नानं निर्मितं विश्वकर्मण ॥४३॥ न स्वर्गे न च पाताले न भूमौ कस्यचित्करे ॥ तद्वनुर्वशम्
याति मुक्तैर्वपुःसु च मम ॥४४॥ यो रूषेयं तु यज्ञाङ्गं वहु वत्सरशोचितम् ॥ वितस्ति
भिः सार्धं षड्भिर्मितं सर्वार्थसाधकम् ॥४५॥ प्रायो योग्यं धनुः शाङ्गं गजारोहान्वसादि
नाम् ॥ रथीनां च पदातीनां वा संचापं प्रकीर्तितम् ॥४६॥ इति धनुः प्रमाणम् ॥ अथ गुण
लक्षणानि ॥ गुणानां लक्षणं ब्रह्मस्येया दशं कारयेद्गुणम् ॥ पट्टसूत्रे गुणः कार्यो कनि
ष्ठामानसम्मितम् ॥४७॥ अतु प्रमाणो निःसंधिः शुद्धोऽस्त्रिगुणतंतुभिः ॥ वर्तितः स्याद्गुण
लिङ्गः स होयुधि ॥४८॥ अभावे पट्टसूत्रस्य हरिणी स्नायुरिष्यते ॥ गुणार्थं म

॥११॥

यवाग्राह्यास्नायवो महिषी गवाम् ॥४९॥ तत्कालहतगोकर्णचर्मणश्छागलेन वा ॥ निर्लोम्भा
त्वंतु रूपेण कुर्याद्वा गुणमुत्तमम् ॥५०॥ पक्ववंशत्वचः कार्ये गुणस्तु स्थावरो ददः ॥ पट्टसू
त्रेण संबद्धः सर्वकर्मसहोयुधि ॥५१॥ प्राप्ते भाद्रपदे मासे त्वगर्कस्य प्रशस्यते ॥ तस्यास्तत्र गु
णः कार्ये षड्विजः स्थावरो ददः ॥५२॥ वृत्तार्कसूत्रतंतुनां हस्तास्त्वष्टादश स्मृताः ॥ तद्वर्तुं द्वि
गुणकार्यं प्रमाणं गुणः स्मृतः ॥५३॥ इति गुणलक्षणानि ॥ अथ शरलक्ष्यः ॥ अतः परं प्रव
क्षामि शरालक्षणं शुभम् ॥ स्पृलेन चापि सूक्ष्मं च नापक्वं न कर्म मिजम् ॥५४॥ हीनग्रंथि
विहीनं च वर्जयेद्दीदशं शरम् ॥ पूर्यग्रंथिं विस्तिर्ज्यं सुपक्वं च पांडुरं समरोहितम् ॥५५॥
कठिनं वर्तुलं कांडं यत्स्तीयात्सु प्रदेशजम् ॥ दौहस्तो मुष्टिहीनो च देह्ये स्पृले कनिष्ठका ॥५६॥
विधेयः शरमाणेषु ये त्रेखाकर्षयेत्ततः ॥ कंकरुं स शरारीणां मत्स्यादकौ च के किनाम् ॥५७॥
एधाणो कुरराणां च पक्षा एते सुशोभनाः ॥ एकैकस्य शरस्यैव चतुः पक्षालियोजयेत् ॥५८॥
दशांगुलमिताः पक्षाः शाङ्गं चापस्य मार्गणे ॥ षडंगुलप्रमाणेन पक्षच्छेदनं कारयेत् ॥५९॥
यो ज्यादुःश्वतुः सख्याः स न द्वास्नायुतंतुभिः ॥ शराश्वत्रिविधा ज्ञेयाः स्त्रीपुमोश्च न पुंसकः ॥

॥६०॥ अग्रे स्थूलो भवेन्नरीपश्चात्स्थूलो भवेत्पुमान्॥ समं ननु संज्ञेयं तत्तल्लक्षणार्थं प्रशस्यते
 ॥६१॥ इरपाते युवत्या च पुरुषो भेदयेद्दृढम्॥ इति शरलक्षणानि॥ अथ फललक्षणानि॥
 फले तु शुद्धलोहस्य सुधारंती क्षणमक्षणम्॥ योजयेद्दुहलोहेन शरपक्षानुमानतः॥ ६२॥ आ
 शमुखं सुरपंचगोपुष्टं चोदं चोदकम्॥ सूचीमुखं च भलं च वत्सवंतं द्विभलुकम्॥ ६३॥ कृति
 कं काकतुंडं च तथा चान्येप्यनेकशः॥ फलानि देशे देशेषु भवन्ति बहु रूपतः॥ ६४॥ आरा
 मुखेन वै चर्म स्तुरप्रेण च कर्मुकम्॥ सूचीमुखेन कवचं अर्धचंद्रेण मस्तकम्॥ ६५॥ भले
 न हृदये भेद्यं द्विभलेन गुणं शरः॥ लोहं च काकतुंडेन लक्षणे पुष्टकेन च॥ ६६॥ अन्ये दोष
 छकं ज्ञेयं शुद्धकाष्ठं विनिर्मितम्॥ मुखे च लोहं कंठेन विद्धि त्र्यंगुलं संमितम्॥ ६७॥ इति फल
 लक्षणानि॥ अथ फलपायनम्॥ फलस्य पायनं वक्ष्ये द्विव्योषधि विलेपनैः॥ ६८॥ येन दु
 र्मेद्यं वर्मणि भेदयेत्तत्तु परावत्॥ ६९॥ पिप्पली सैंधवं कुष्ठं गोमूत्रेण तु पेययेत्॥ अनेन
 लेपयेद्दृष्टं लिप्ते चाग्नौ प्रतापयेत्॥ ७०॥ अतिशीतं मना विद्धं पीतं नष्टं तथौषधम्॥ ततो
 निर्वापिते तैले लोहं तत्र विशिष्यते॥ ७१॥ पंचभिलवणैः पिष्टं मधुसिक्तैः सप्तर्षयैः॥ एभिः ॥१२॥

सुखी॥ २४॥ दक्षिणे कलहो घोरो विदेशगमनं पुनः॥ पश्चिमे धनधान्यं च सर्वं चैवोत्तरे शुभम्॥
 ॥२५॥ इशान्यापते नंदियं विदिशो न्याश्रयो भक्ताः॥ हर्षपुष्टिकराश्चैव सिद्धिदाः शस्त्रकर्मणि॥ २६॥
 ॥२७॥ एवमेधत्रयं कुर्यात् शरं खड्गं पुमिनिः स्वनेः॥ ततः प्रणम्य गुरवे धनुर्वाणान्निवेदयेत्॥ २७॥
 इति धनुर्वाणविधिः॥ अथ चापप्रमाणम्॥ प्रथमं योगिकं चापं युद्धं चापं द्वितीयकम्॥ निज
 बाहुबलान्मानात्किंचिद्भूतं भंधनः॥ २८॥ बरेण धनैः धनं न तु प्राणाधिकं धनः॥ धनुषा
 पीड्यमानस्तु धनं लक्ष्यं न पश्यति॥ २९॥ अतो विजबलोन्मानं चापं स्यात्तु भकारकम्॥ देवानां
 मुत्तमं चापं ततोऽप्यूनं च मानवम्॥ ३०॥ अर्धपंचमं हस्तं तु श्रेष्ठं चापं प्रकीर्तितम्॥ तद्विज्ञेयं ध
 नुर्द्विष्यं शंकरेण धृतं पुरा॥ ३१॥ तस्मात्परं सुरामिणे ततोऽदोणेन धारितम्॥ दोणं द्रुहीतं पा
 र्थिवं ततः सात्यकिना धृतम्॥ ३२॥ कृते युगे महादेवस्त्रेतायां चापिराघवः॥ द्वापरे दोणं
 विष्णवे देवं चापमधारयत्॥ ३३॥ चतुर्विंशंगुलो हस्तो चतुर्हस्तं धनुस्मृतम्॥ तद्भवेत्त
 न चापं सर्वलक्षणसंयुतम्॥ ३४॥ त्रिपर्वपंचपर्वं च सप्तपर्वं प्रकीर्तितम्॥ नवपर्वं च कोद
 नं चतुर्दशं भकारकम्॥ ३५॥ चतुःपर्वं च षड्वर्णं अष्टपर्वं विवर्जयेत्॥ केषां चित्रं भ
 वेच्चापं वितस्ति नवसंमितम्॥ ३६॥ अतिजीर्णं मपक्वं च क्षातिघृष्टं तथैव च॥ अपक्वं भंग

॥१३॥

ध्वनिनांतनुविज्ञेयं स्थानकं शुभलक्षणम् ॥ इति स्थानानि ॥ अथ गुणमुष्टयः ॥ पताकावजमुष्टिश्च
सिंहकर्णितयेव च ॥ मुत्सरीकाकतुंडीचयोजनीयायथाक्रमम् ॥ ८१ ॥ दीर्घातुतर्जनीयत्राश्रि
तांगुष्टमूलकम् ॥ पताकासाचविज्ञेयानालिकादूरमोक्षणे ॥ ८२ ॥ तर्जनीमध्यमामध्यमेगुष्टावि
ज्ञेयदि ॥ वज्रमुष्टिस्तुसाज्ञेयास्थूलेनाराचमोक्षणे ॥ ८३ ॥ अंगुष्ठग्रेतुतर्जन्यामुखं यत्र नि
वेशनम् ॥ काकतुंडीचसूस्माणिलक्षेतुयोजिताचसा ॥ ८४ ॥ अंगुष्ठनखमूलेतुतर्जन्यग्रं सुसं
स्थितम् ॥ मुत्सरीसाचविज्ञेयाचित्रलक्षस्येव धने ॥ ८५ ॥ अथ धनुर्मुष्टिसंधानम् ॥ संधानत्रिवि
धं प्रोक्तं अधस्तुर्ध्वसं सदा ॥ योजयेत्त्रिः प्रकारं हि कार्यं स्वपियथाक्रमम् ॥ ८६ ॥ अधश्चदूरपाति
त्वं समेलक्ष्यं सुनिश्चले ॥ दृढस्फोटं प्रकुर्वीत ऊर्ध्वं संधानयोगतः ॥ ८७ ॥ अइति धनुर्मुष्टिः ॥
अथ व्यायाः ॥ कौशिकः केशमूले च शरं शृंगे च सात्विकः ॥ श्रवणे वत्सकर्णश्च ग्रीवायां भरतो भव
त् ॥ ८८ ॥ असंकेतं संधानमात्रं व्यायाः पंच प्रकीर्तिताः ॥ कौशिकश्चित्रयुद्धेषु अधोसुद्धेषु सात्विकः
॥ ८९ ॥ वत्सकर्णश्च विज्ञेयो भरतो दृढमेदने ॥ दृढमेदं च दूरे च संधानमात्रं मुद्दिशेत् ॥ ९० ॥ इति व्यायाः
अथ लक्ष्यम् ॥ लक्ष्यं चतुर्विधं ज्ञेयं स्थिरं चैव चलंतथा ॥ वेधयेत्त्रिप्रकारं तु स्थिरं वेधी स उच्यते ॥ ९१ ॥ ॥१३॥

आत्मानं सुस्थिरं कृत्वा लक्ष्यं चैव स्थिरं बुधः ॥ चलंतं वेधयेद्यस्तु आत्मना स्थिरं संस्थितः ॥ ९२ ॥ चलं
लक्ष्यं तु तत्प्रोक्तं आचार्येण स धीमता ॥ धन्वी तु चलयेत्यत्र स्थिरं लक्ष्यं समाहितः ॥ ९३ ॥ चलं चलं
भवेत्तत्र प्रमेयमनिर्दिष्टम् ॥ उभावेव च लोयत्र लक्ष्यं चापि धनुर्धरः ॥ ९४ ॥ तद्विज्ञेयं द्वयं चलं श्र
मेणैव हि साध्यते ॥ श्रमेणैव लिप्तं लक्ष्यं दूरं च वदुर्भेदनम् ॥ ९५ ॥ श्रमेण कठिना मुष्टिः शीघ्रं
संधानमाप्यते ॥ श्रमेण चित्रयोधित्वं श्रमेण प्राप्यते जयः ॥ ९६ ॥ तस्माद्गुरुस्तमस्तं हि श्रमः
कार्यो विज्ञानता ॥ प्रथमं वामहस्तेन यः श्रमं कुरुते नरः ॥ तस्य चापक्रिया सिद्धिरचिरादे
व जायते ॥ ९७ ॥ वामहस्ते तु संसिद्धे पश्चाद्दक्षिणमार्गमेत ॥ उभाभ्यां च श्रमं कुर्यान्नाशं चैव श्र
मेस्तथा ॥ ९८ ॥ वामेनैव श्रमं कुर्यात्सुसिद्धे दक्षिणे करे ॥ विशारे वेनामसेनैव तथा व्यायेचको
शिके ॥ ९९ ॥ उदिते भास्करे लक्ष्यं पश्चिमायानिवेशयेत् ॥ अपराह्णे च कर्तव्यं लक्ष्यं पूर्वदि
गाश्रितम् ॥ १०० ॥ उत्तरेण सदा कार्यं मन्त्रोवश्यं विरोधकम् ॥ संग्रामेन हि वा कार्यं न ल
क्ष्यं दक्षिणा मुखम् ॥ १०१ ॥ पश्चिध्वं च तरे लक्ष्यं ज्येष्ठं लक्ष्यं प्रकीर्तितम् ॥ चत्वारिंशन्मध्यमे
च विंशतिश्च कनिष्ठकम् ॥ १०२ ॥ शराणां कथितं ह्येतन्नाराचानामथोच्यते ॥ चत्वारिंशच्च

॥१४॥

त्रिंशच्चोऽशोचमवेततः॥३॥ चतुःशतैश्चकांडानां ॥ यो हिलक्ष्यं विसर्जयेत् ॥ सूर्योऽप्येवासा
मने सज्येष्टो धनिर्ना भवेत् ॥४॥ त्रिंशतैर्मध्यमैश्चैव दिशताभ्यां कति एकः ॥ लक्ष्यं तु पुरुषोऽसा
नं कुर्याच्चंद्रकसंयुतम् ॥५॥ उर्ध्वं चैधो भवेज्ज्येष्टो नाभिवेधे च मध्यमः ॥ यः पादवेधौ लक्ष्य
स कतिष्ठो मतो मम ॥६॥ इति लक्ष्यम् ॥ अथ अनाध्यायः ॥ अष्टमी च अमा वस्या वज्रं
नीया चतुर्दशी ॥ पूर्णिमा दीपनं वा वलिषिद्धा सर्व कर्मसु ॥७॥ अकाले गतिरिते देवे दुर्दिने वा
यसं भवेत् ॥ पूर्वकोऽहते लक्ष्यं मना ध्यायः प्रवक्ष्यते ॥८॥ अमे च कुर्वतस्तत्र भुजंगो यद्विदु
श्यते ॥ अथ वा भजते चापेयं देव अम कर्मणि ॥९॥ च द्यते वायु लो यत्र प्रथमे वाल मोक्षते
अमे तत्र न कुर्वति शस्त्रे मति मतां वरः ॥१०॥ इत्यनाध्यायः ॥ अथ अम क्रिया ॥ अम क्रियां
प्रवक्ष्यामि अम साध्यां सुचिन्मताम् ॥ विना विज्ञानमात्रेण सिद्धिर्भवति नान्यथा ॥११॥ प्र
थमे चापमा रोप्य चूलिका बंधयेत्ततः ॥ स्थानं कंतु ततः कृत्वा बाणोपरि करं न्यसेत् ॥१२॥
तुल्यं धनुषश्चैव कर्तव्यं वा मपाणिना ॥ आदानं च ततः कुर्यात्संधानं च ततः परम् ॥१३॥
सकृदा कश्य चापेन भूमिवेधं च कारयेत् ॥ तमस्कृत्य शिवं विष्णुं राजे बुधं रुद्रं शरान् ॥१४॥ ॥१४॥

प्रलेपयेत्तु लिप्ते चाग्नौ प्रतापयेत् ॥११॥ शिखिग्रीवानुवर्णा भं पीततंतथोषधम् ॥ ततः सु
विमलं तोयं पाययेत्तु मुत्तमम् ॥१२॥ इति फलपायन विधिः ॥ अथ नाराचनालीको ॥ सर्वलोहा
स्तु ये वाणानां चास्ते प्रकीर्तितः ॥१३॥ पंचभिः पथुलैः पक्षैर्बुक्ता सिद्धांतिकस्य चित् ॥१३॥
नालीकालघबोवाणानलं यंत्रेणोदितः ॥ अत्युच्च दूरपातेषु दुर्गयुद्धेषु ते मताः ॥१४॥ इति ना
राचनालीको ॥ अथ स्थानमुष्या कर्षण लक्षणानि ॥ स्थानान्येष्टो विधेया नियोजने भिन्नक
र्मणाम् ॥ मुख्यः पंचसमाख्याताः व्याप्य पंच प्रकीर्तितः ॥१४॥ आश्रितो वा मपादं च दक्षिणं
जानु कुंचितम् ॥ आलीढं तु प्रकर्तव्यं ॥ हस्तद्वयसंविस्तरम् ॥१५॥ प्रत्यालीढं तु कर्तव्यं सव्यप
देतु कुंचनम् ॥ दक्षिणं च पुनस्तद्वदूरपाते विशिष्यते ॥१६॥ पादोऽसंविस्तरौ कार्ये सिमो हस्त
प्रमाणतः ॥ विशाषस्थानं कृते यं कूटलक्ष्यं वेधने ॥१७॥ समपादोऽसमो प्राप्नोति क्षुण्णो च
सुसंगतौ ॥ असमे च पुरो वा मे हस्तमोत्रेण तव पुः ॥१८॥ दूरक्रममित्याहुः स्थानं कूटलमेव
ने ॥ आकुंचितौ द्वौ यस्यादौ जानुभ्यां धरणी गतौ ॥ स व्यं जानुगतं भूमौ दक्षिणं चतु कुंचितम् ॥१९॥
अग्रतो यत्र दातव्यं तं विद्या कुरु उक्रमम् ॥ प प्राप्तं प्रसिद्धं तु उपविश्य यथाक्रमम् ॥२०॥

॥९६॥

च घटं वैव विध्येत्स्त्रीमुखेन हि ॥४५॥ इति दृढ चतुष्कम् ॥ अथ चित्रविधिः ॥ वाणभंगकराव
र्त्तकाष्टद्वेदनमेव च ॥ विंडुकं गोलकं वेध्यो मे निसृज्यो भवेत् ॥४६॥ लक्ष्यस्थाने दृढं कोडं स
त्सुखं ह्येदमेतत् ॥ किंचिन्मुष्टिविधायार्द्धतिर्यकुवेधेषु के पुण ॥४७॥ संमुखे वत्समायां तं
तिर्यकुबायां तं मे वरे ॥ शरैः शारेण यः स्त्रियाद्वाणं मे दी सजायते ॥४८॥ इति चित्रविधिः ॥
काष्ठचकेशं संयस्य तत्र वधा वराटिकाम् ॥ हस्तभाम्यसमानेन यो हंतिसधनुर्धरः ॥४९॥ इति
वराटिकावर्त्तकः ॥ लक्ष्यस्थाने न्यसेत्काष्ठशार्ङ्गं गोपुच्छसन्निभम् ॥ यस्त्रिधा तत्सुरप्रेण
काष्ठं मे दी सजायते ॥ इति विंडुकम् ॥ काष्ठगोलयुगं क्षिप्तं दूरं ध्वं पुरः स्थितैः ॥ असे प्राप्ते
शरं ॥ एष्टे तज्जोपुच्छसुखेन हि ॥५०॥ यो हंति शरयुग्मेन शीघ्रं संधानयोगतः ॥ स स्याद्द
नुर्भतां श्रेष्ठः पूजिताः सर्वपार्थिवैः ॥५१॥ इति गोलकयुगप्रभृतिचित्रविधिः ॥ अथ स्पेनह
यस्पेनगजस्पेनचपत्तिना ॥ धावता च द्युमां काव्येलिष्यं हंति मनश्चितम् ॥५२॥ इति
धावल्लक्ष्यम् ॥ अथ शकवेधित्वम् ॥ लक्ष्यस्थाने न्यसेत्कांस्यपात्रं हस्तद्वयान्तरे ॥ ता
डयेच्छर्कराभिस्तं शकः संजायते यथा ॥ यत्रैवोत्पद्यते शकस्तं सम्यक्कृतं चिंतयेत् ॥ कर्मे

५४

॥९६॥

याचितव्यापुरोराज्ञा वाणस्याकर्षणं प्रति ॥ प्राणवायुप्रयत्नेन वाणेन सहसंरयेत् ॥९५॥ कुंभ
केन स्थिरं कृत्वा कुंभकारेण विसर्जयेत् ॥ इत्याभ्यासक्रिया चैवं धन्विनां सिद्धिर्निश्चिताम् ॥९६॥
छाणमात्सिध्यते मुष्टिः शराः संवत्सरेण तु ॥ नाराचास्तस्य सिद्धान्तियस्य तुष्टो महेश्वरः ॥९७॥
पुष्पवद्धारयेद्वाणं सप्यं वत्पीडयेद्भुः ॥ धनवच्चितं ये लक्ष्यं यदीच्छेत्सिद्धिमात्मनः ॥९८॥ क्रि
यामिच्छंति स्त्रियाचार्याः ॥ दूरमिच्छंति भार्गवाः ॥ राजानो दृढमिच्छंति लक्ष्यमिच्छंति चापरे ॥९९॥ ज
नानां रजने येन लक्ष्यं धाता त्रजायते ॥ हीनो नापीपुणतस्मात्प्रशस्तं लक्ष्यं वेधनम् ॥१००॥
इति श्रमक्रियाविधिः ॥ विशारवाद्यानके स्थित्वा समसंधानमाचरेत् ॥ गोपुच्छसमवाणेन
सिंहकृत्वा च मुष्टिना ॥१०१॥ आकर्षेत्कोशिक्रिया येन शिरवां चालयेत्ततः ॥ पूर्वपिरो समो क
र्यो समां सो निश्चलं करो ॥१०२॥ चक्षुषीस्पंदयेनैव दक्षिणं लक्ष्यं निश्चलं करो ॥ मुष्टिना वा
दितं लक्ष्यं शरस्याग्रे नियोजयेत् ॥१०३॥ मध्यदृष्टिं गते ज्ञात्वा ततः कोडं विसर्जयेत् ॥ स्वल
त्येवं कदाचिन्नलक्ष्यं योजितः श्रमः ॥१०४॥ इति लक्ष्यास्वलनविधिः ॥ अथ शीघ्रसंधा
नं ॥ आसनं चैव तूणीरासंधानं कर्षणं तथा ॥ क्षेपणं च त्वरायुक्तो वाणस्य कुरुते तु यः ॥१०५॥

॥१७॥

शस्त्रवारणम् ॥ हस्तार्कलंगलीकंदोग्हीतस्तस्यलेपतः ॥ शूरस्यापिरतोपुस्तोदप्येहरतिकात
रः ॥ ६७ ॥ गृहीतयो गनक्षत्रेणामार्गस्यमूलकम् ॥ लेपमात्रेण ॥ वीराणां सर्वशस्त्रनिवारणम्
६८ ॥ अधःपुष्पीशंखपुष्पीलज्जालुगिरिकर्णिका ॥ नलिनीसाहदेवीचपत्रमार्जारिका तथा ॥ ६९ ॥
विष्णुक्रांताचसर्वासांजयाग्राह्यारवेदिना ॥ वज्राभुजेविलेपाद्वाकायेशस्त्रोधवारिका ॥ ७० ॥ सप्ये
याघ्रादिसत्त्वाणां भूतादीनां न जायते ॥ भीतिस्तस्यस्थिता यस्यमातरो द्यौःशरीरके ॥ ७१ ॥ गृही
तहस्तनक्षत्रे चूर्णं शुच्यं दरी भवम् ॥ तत्प्रभावाद्भुजः पुंसः संमुखेनैति निश्चयम् ॥ ७२ ॥ शुच्यं
दरी श्रीफलपुष्पचूर्णैः संलिप्तगत्रस्य नरस्य दूरात् ॥ आघ्रायागंधदिरहोति मत्तो मरुत्य
जेत्केसरितोययोगम् ॥ ७३ ॥ श्वेतादिकर्णिकामूलं पाणिस्थं वाजयेद्भुजम् ॥ श्वेतकं यारि
कामूलं व्याघ्रादीनां भयं हरेत् ॥ ७४ ॥ पुष्पाकोट्यारिते मूले पाटलो मुखसंस्थिते ॥ देहस्य
टतिनोतीक्ष्णं भ्रूडलाग्रेणोत्तमम् ॥ ७५ ॥ गंधार्पा उत्तरं मूले मुखस्य संमुखगतम् ॥ शस्त्रौघ
वारयेत्तत्र पुष्पांके विधिनोद्धतम् ॥ ७६ ॥ विधिः उपवासः ॥ शुभायाः शरपुंखायाजरा नी
लीजरा यवा ॥ भुजे सिरसि वक्त्रे वा स्थिता शस्त्रनिवारिका ॥ ७७ ॥ भूपाहि चोरभीतिघ्नी ॥ १७ ॥

निः४

हितापुष्पभास्करे ॥ इति शस्त्रवारणम् ॥ अथ संग्रामविधिः ॥ प्रथमं कीयते ॥ स्नात्वं शुक्लवस्त्रावृतो भ
वेत् ॥ मां गल्यगीतसंयुक्तो देवविप्रांश्च पूजयेत् ॥ ७८ ॥ क्षेत्रपालस्य नाम्ना च वलिदद्याद्दिशो दश
शस्त्राणि चापि संपूज्य रक्षां मे त्रैस्मरेत्ततः ॥ ७९ ॥ मंत्रः ॥ शस्त्रेण पाहि नो देवि पाहि खड्गे न चां वि
के ॥ घेरास्त्रे न नः पाहि चापज्यास्त्रे न च ॥ ८० ॥ प्राच्यां रक्ष प्रतीच्यां च चंडिके रक्ष दक्षिणे ॥ प्रा
मणेनात्मशूलस्य ॥ उत्तरस्यांतथोऽश्वरि ॥ ८१ ॥ सोम्या निया निरूपाणि त्रैलोक्यं विचरंति ते ॥ या
निचात्यंत घोराणि तैरक्षास्मांस्तथा भुवम् ॥ ८२ ॥ खड्गशूलगदादीनि भानि चास्त्राणि ते विक्रे
रपल्लवसंगीनि तैरस्मान् रक्ष सर्वतः ॥ ८३ ॥ दिव्यो घधीनां लेपं च रक्षावंधं च कारयेत् ॥ किंचि
दुत्काचपीत्वा च ततः सन्नाहमावहेत् ॥ ८४ ॥ सेनापतिं गजारोहानां प्राश्वस्तु भयंस्तथा ॥ मुख्या
नन्या नपि धनैर्वस्त्रैश्च परि तोषयेत् ॥ ८५ ॥ सर्वसारथिरारोप्य रथे सज्जेत तः स्वयम् ॥ योज
येद्वाजिनः शुचान्सेतुषां निजितश्माम् ॥ ८६ ॥ रथे च धारयेद्भुजं कर्मुकाणं चतुष्टयम् ॥
चतुःशतानि बाणानां तूणीरौ च प्रपूरयेत् ॥ ८७ ॥ खड्गं चर्मगदां शक्तिं परिधुमुद्रं तथा ॥ ना
राचां न्परशुं कुतं पट्टिशदींश्च धारयेत् ॥ ८८ ॥ नरथान् गजा यस्य सोऽश्वमेव स मा रुहेत् ॥

॥१८॥

करि वद्धै कतूणीरः खड्गशक्तिधनुर्धरः ॥८९॥ ततोर्जुनस्य नामानि विष्णुस्मरणपूर्वकम् ॥ जपेत्ततः
प्रविष्टे तच्चतुरंगवलेयुते ॥९०॥ लाभस्तेषां जयस्तेषां कुतस्तेषां पराजयः ॥ येषां हृदि स्थो भगवान्
मंगलायतनो हरिः ॥९१॥ अर्जुनः फाल्गुनः पार्थः किराटी श्वेतवाहनः ॥ भीमस्तुर्विजयो जिष्णुः सख्य
साची धनंजयः ॥९२॥ एतान्यर्जुन नामानि यात्राकाले तु यः पठेत् ॥ स निश्चित्य रिपून् सर्वान् पुनरा
याति चाक्षतः ॥९३॥ इति संग्रामविधिः ॥ अथाक्षौहिणिसंख्या ॥ अक्षौहिणयः संप्रतिष्ठा चरथानां
चर्मधारिणाम् ॥९४॥ संख्या गणनतत्त्वज्ञैः सहस्राण्येकविंशतिः ॥ उपर्यष्टौ शतान्याहुस्तथा भू
यश्च सप्ततिः ॥९५॥ गजानां तु परीमाणैर्मेतदेव विनिर्दिशेत् ॥ जेयं लक्षं परातीनां सहस्राश्च तथा
नव ॥९६॥ शतानि त्रीणि पंचाशच्छूराणां शस्त्रधारिणाम् ॥ पंचषष्टिः सहस्राणि तथा श्वानां श
तानि च ॥९७॥ दशोत्तराणि घडाहुः संख्या तत्त्वविदो जनाः ॥९८॥ अथ महासौहिणी ॥ खट्वयं
निधि वेदास्त्रिचंद्रौ ॥ मिहिनां शुभिः ॥ महासौहिणिका प्रोक्ता संख्या गणितको विदेः ॥९८॥
॥१३३॥ २४ ॥ १०० ॥ कोट्यस्त्रयोदशतथा लक्षाणामेकविंशतिः ॥ चतुर्विंशतिस्तु हस्ता प्रोक्ता नव
शतानि च ॥९९॥ महासौहिणिका प्रादुर्दिशतत्त्वविदो जनाः ॥ महासौहिणिकायां तु रथाः कोटिभिः ॥१००॥

१५३

॥१८॥

द्विपमनोयोगालुस्ये निश्चयतां व्रजेत् ॥५५॥ पुनः शर्करया तच्च ताड्य रहेतवे ॥ पुनर्निश्चयतां
नेयेशब्दस्थानानुसारतः ॥५६॥ ततः किंचित्कृतं दूरे नित्यं नित्यं विधानतः ॥ लस्ये सप्तं न्यसेध्वं
तेशब्दवेधनहेतवे ॥५७॥ ततोवाणेन सहस्रादवधानेन तीक्ष्णधीः ॥ एतच्च दुष्करं कर्म भाग्यैः
कस्यापि सिद्धतिः ॥५८॥ इति शब्दवेधित्वम् ॥ अथास्त्रविधिः ॥ एवं श्रमविधिं कुर्याद्यावत्सिद्धिः
प्रजायते ॥ अमेसिद्धे च वर्षासु नैव ग्राह्यं नैव धनुः करे ॥५९॥ पूर्वोभ्यासस्य शस्त्राणां अवि
स्मरणहेतवे ॥ मासद्वयं श्रमं कुर्यात्प्रतिवर्षं शरदृतौ ॥६०॥ जाते वा श्विभुगे मासिनवमी दे
वतारिने ॥ पूजयेद्दीश्वरं चंडीं गुरुं शस्त्राणि वा जिनः ॥६१॥ विप्रेभ्यो दक्षिणं दद्यात्कुमारीं भो
जयेत्ततः ॥ देव्ये पशुवलिं दद्याद्भुव्ये वा रित्रमंडले ॥६२॥ ततस्तु साधयेन्मंत्रान्नेरोक्ता नागमो
दितान् ॥ अस्त्राणां कर्म सिद्धार्थं जपहोमविधानतः ॥६३॥ ब्राह्मेनारायणं शैवे ऐं हूं वायव्यवा
रुणे ॥ आग्नेये चापरास्त्राणि गुरुदत्तानि साधयेत् ॥६४॥ प्रनो वा कूर्मभिर्जायं लब्ध्वा स्त्रे सु
शुचिष्मताम् ॥ अपात्रमसमर्थं च दहंत्यस्त्राणि परुषम् ॥६५॥ प्रयोगे चोपसंहारं यो वेत्ति
स भनुर्धनुर्धरः ॥ सामान्ये कर्माणि प्रज्ञो नेव शस्त्राणि योजयेत् ॥६६॥ इत्यस्त्रविधिः ॥ अथ

॥११॥

१५
१६(७)

तिरगोरिपूत ॥११॥ एककः पुरुषो दीर्घो दारये न्महती चमम् ॥ तदीर्णमनुदाय्यते यो धाश्चरतमा अपि
॥१२॥ दुर्निवारितया चैव प्रभग्नमहती चमः ॥ अपामिव महावेगस्त्रस्ता मर्गाणां इव ॥१३॥ यस्तु भ
ग्रेषु सैन्येषु विदुतेषु निवर्तते ॥ पदे पदे स्वमेधस्य लभते फलमक्षयम् ॥१४॥ द्वाविमो पुरुषो लो
के सूर्य्यमण्डलभेदिनो ॥ परिव्राट् योगयुक्तश्चरतो चाभिमुखो हतः ॥१५॥ यत्र यत्र हतः श्वरः
शत्रुभिः परिचेष्टितः ॥ अक्षयं लभते लोके यदि क्लीवं न भाषते ॥१६॥ मूर्छितं नैव विकलं नाशकं
नान्ययो धितम् ॥ पलायमानं शरणं गतं चैव न हि संयेत ॥१७॥ भीतः पलायमानोऽपि नान्वेष्यो वली
यसा ॥ कदाचिच्छ्रुतां याति मरणं कृतनिश्चयः ॥१८॥ संभृत्य महतीं सेनां चतुरंगां महीपतिः
व्यूहयित्वा गतः सेनां स्थापयेज्जयलिप्सया ॥१९॥ अत्मायां वामहत्यां वा सेनायामिति निश्चयः ॥ ह
र्षो धो धगणस्यैको जयलक्षणमुच्यते ॥२०॥ अन्वेतं वायवो वांति पृष्ठे भानुर्वयांसि च ॥ अनुष्मवं
तो मेघाश्च यस्य तस्य रणे जयः ॥२१॥ अपूर्णे नैव मर्तव्यं संपूर्णे नैव जीवति ॥ तस्माद्द्वैयं विधात
व्यं हंतव्यं परवाहिनी ॥२२॥ जिते लक्ष्मी मते स्वर्गः कीर्तिश्च धरणी तले ॥ तस्माद्द्वैयं विधातव्यं
हंतव्या परवाहिनी ॥२३॥ इति युद्धविधिः ॥ एतद्विधधनुर्वेदस्य भगवतो व्यासस्य ॥ इति श्रीशार्ङ्गधरविर
चित्तायां धनुर्वेदस्य परिच्छेदः ॥ शुभमस्तु सर्वजगतां परहितनिरता भवंतु भूताः ॥ संबत् १८५६ आषाढ ॥१९॥

2506

सू२ त६२

च२

पुरुषः

ताः स्मृताः ॥१००॥ सप्तत्रिंशत्सहस्राणि गीयते तत्त्ववेदिभिः ॥ द्वादशैव सहस्राणि च त्वार्यैश्च शतानि च ॥१॥
प्रोक्तानवतिर्द्वैदं देवमतौ गजाः ॥ अश्वाश्चतुःकोटिमिताः त्वक्षाण्येकादशैव तु ॥२॥ सप्तत्रिंशत्सहस्रा
णितथा शतचतुष्टयम् ॥ सप्ततिश्चैव संख्याताः प्रोच्यंते पत्नयस्ततः ॥३॥ षड्कोट्योशीतिलक्ष्णाणि पंच
धिकमितानि च ॥ द्विषष्टिश्च सहस्राणि तथा शतचतुष्टयम् ॥४॥ पंचाशत्तु सुसंख्या च महाक्षौ
हिणीका बुधैः ॥ इति महाक्षौहिणी संख्या ॥ अथ व्यूहविधिः ॥ मुखे रथा गजाः पृष्ठे तत्पृष्ठे तु
पदातयः ॥ पार्श्वयोश्च रुद्याः कार्याः व्यूहस्यायं विधिः स्मृतः ॥५॥ अर्द्धचंद्रं च चक्रं च शक
टं मकरं तथा ॥ कमलं श्रेणिका गुल्मं व्यूहानेवं प्रकल्पयेत् ॥६॥ इति व्यूहविधिः ॥ अथ युद्धवि
धिः ॥ ये राजपुत्राः सामंताः प्राप्तासेकजातयः ॥ तान्सर्वानुन्मेनः पार्श्वैरक्षायैः स्थापयेन्तपः
॥७॥ यस्मिन्कुले यः प्रधानः स सर्वयत्नेन हिरक्षणीयः ॥ तस्मिन् विनष्टे किल सारभूते
नानाभिर्भंगे अरका वहंति ॥८॥ क्षत्रसारभूतं शूरं शस्त्रज्ञमनुराजिचेत् ॥ अतिस्वल्पश्रिये सै
न्यं वधेयं मुंडमंडली ॥९॥ धनुः संगतिसंश्रुद्धाः वाजिनो मुखदुर्वलाः ॥ आकर्णयन्ति तां योधाः
संग्रामेन यवादिनः ॥१०॥ परस्परानुरक्ता ये योधाः शार्ङ्गधनुर्धराः ॥ युद्धज्ञास्तुरगारूढास्ते जयं